

rend tisztelőinek hatalmas tábora; azonban sok tanulsággal mélyedhet olvasásába a magyar nevelői társadalom minden tagja. Pedagógusoknak u. i. mindig gondolatébresztő olvasmány a mult nagy nevelőinek életrajzát forgatni.

Visy József.

Szabó Árpád, Perikles kora. (Bp. 1942. Parthenon kiadás.)

Az utolsó évtizedek átértékelési hullámrezgéseit a klasszikus nyelvek sem kerülhették el. Az eltörülő irányzatot felváltotta az a kultúrpolitika, mely régi jogaiba helyezte a klasszikus művek tanítását. A Parthenon-Egyesület könyvkiadások útján is igyekszik biztosítani a klasszikus szellem újjászületését. A történelem folyamán nem első ez a kísérlet és ma talán indokoltabb, mint eddig bármikor. Kérdés, hogy a régmult és közel jövő hogyan kerülnek egy síkra? Éppen a korváltó évtizedek és évek követelik legjobban ezt a párhuzamot. (Hogy a máról ne is szóljunk, a közelmult emlékei nagyon elevenen élnek bennünk, szociális érzékenységünk mérlegén a francia forradalom, a magyar szabadságharc, a világháború tényeit olyan közeli eseményeknek érezzük, amelyek közvetlenül belevágnak életünkbe, világszemléletünkbe és ennek következtében még viszonylagos tárgyilagossággal is alig tudunk ezekre gondolni.) Mivel az ókori jelenségek a szellem művészi formába foglalva befejezettséget mutatnak, paradigmául szolgálhatnak, zavartalan analízisre alkalmasabbak is így arra is, hogy a jelen problémáit jobban megértsük rajtuk keresztül. A görög vagy római történetben már csak az emberi veszmék, az emberi sors, a társadalomfejlődést gátló vagy építő mozzanatok érdekelnek minket. A gondolkodó ember azonban a maga korára vonatkoztatja az eseményeket és Szabó Árpádnak teljesen igaza van abban, hogy »az organikus történet szemlélet számára a kiindulópont mindig a jelen.« S ez adja meg nemcsak lehetőségét, de logikai kényszerét is a folytonos átértékelésnek, mely korántsem olyan új találmány, mint ahogyan napjaink »átértékelési« láza szeretné elhítenni.

Perikles kora különösen alkalmas arra, hogy a mai ember szembenézzen annak jellemző problémáival. Nemcsak azért, mert e korban látjuk a görög politika és a görög szellemi élet csúcsteljesítményeit, de azért is, mert az újkori társadalmi fejlődés jelenségeit és törvényeit genetikusan mutatja. Tükrözi a pánhellén szellemet, mely a perzsa világhódítási akarrattal szemben először mutatja kendőzetlenül, mondhatnók homerosi őszinteséggel azt a törekvést, mely egyes népeket arra indít, hogy az ideológia jelszavaival, vagy fegyveres erővel minden nép fölé kerekedjenek. Az újkori világalakulás sok jellemző törekvésének görög kezdetét világítja meg Szabó Árpád könyve, rámutatva nem egyszer arra, hogy még a legalaposabb ókori kutatók is belesodródtak abba a hibába, hogy a maguk ideológiája szerint magyarázták az ókori fejlődést. Wilamowitz (1877-ben) a német egység őst látja a görög egységben; Róbert Cohen (1936-ban) a mai demokrácia kezdetét látja bele a periklesi korbába.

A rabszolgaság és művészet viszonyának Nietzsche-i felfogása azonban nem ilyen magától érthető. »Mint már Nietzsche felismerte — írja Szabó Árpád — a görög államról írt tanulmányában, épen a munkától való irtózás és ennek következménye a rabszolgaság tette egyáltalában lehetővé a klasszikus görög kultúra bámulatos kivirágzását. Ahhoz, hogy a szellemi fejlődésnek mély és széles talaja legyen, az emberek többségét fel

kell áldozni egy kisebbség kedvéért. Ez a feláldozott többség dolgozik nemcsak önmagáért, hanem másokért is: a kultúra-teremtő kisebbségért. Ha kétségbevonjuk Nietzsche tételének mindenkori érvényességét, hogy tudniillik, a kultúra lényegéhez hozzátartozik a rabszolgaság és hogy a mi európai kultúránk ép azért fog tönkremenni, mert nincsenek rabszolgáink — el kell ismernünk, hogy az ókori görögségre érvényes. A klasszikus görög kultúra, sőt közelebről a periklesi demokrácia is elképzelhetetlenek rabszolgaság nélkül. Ez a demokrácia nem ismeri az eltulajdoníthatatlan emberi jogokat, hiszen akkor nem lennének rabszolgái, sőt bizonyos értelemben az egyenlőséget sem. Vigyáznunk kell tehát, nehogy Perikles közmunkatervével kapcsolatosan pusztán asszociáció alapján, hamis párhuzamot vonjunk.» (16.) Igaz: óvatosaknak kell lennünk a párhuzamok megrajzolásában, de arra is vigyáznunk kell, hogy bizonyos negatív kísérő jelenségeknek ne tulajdonítsunk pozitív módon jellemző értéket. Perikles kora, mely Szabó Árpád bizonyítékai szerint a görög tudatosság megteremtője, egyben az emberi tudatosság útegyengetője is. Ennek az emberi tudatosságnak késői gyümölcse a munka tiszta értékelése.

Annak a harminc évnél (461—431), melyet a historia Perikles korának nevez, kitűnő keresztmetszetét adja Szabó Árpád. Előzmény: a görög perzsa háború. Fordulópont: a salamis csata. Következmény: az atheni hegemonia, a görög szellemi élet szokatlan, a világtörténetben szinte páratlan fellendülés. Azt, ami a modern szellemi életben örökös mintává teszi a görög életet, úgyszólván ez a harminc év termeli ki.

Különösen érdeklő momentumok:

1. a görögök perzsa orientációja. A perzsa vallás és gondolkodás mélyen hatott a perzsa—görög nép egészére. Népszerűtlenné lett hadvezérek, államférfiak (Themistokles, Alkibiades) szívesen kerestek a perzsáknál menedéket. 2. a perzsa—görög ellentét így a görög tudatosság is csak a háború után világosodott meg. 3. Jellemző a három nemzedék rajza. A perzsaverő nemzedékek (Kimon) főcélja a felszabadító háború; Perikles nemzedékének Salamis már nem kötelességet, de jogforrást jelent; ennek a nemzedéknek már a hegemonia fontos; a Perikles mellett felnőtt ifjúság már a hanyatlás felé mutat. Mind a «három nemzedékben él Salamis pathosza», mind a három szereti a szabadságot, de ez a szabadságérzés — jól vigyáznunk a határvonalra! — csak a perzsákkal szemben él a görögségben. Jellemző, hogy az arisztokratikus spártaiak a demokrata Athéntől kérnek és kapnak segítséget a helóták lázadás leverésére. 4. Jellemző, hogyan látta Perikles és hogyan látták történetíró-kortársai a hatalom problémáját.

Ennek a különös kornak mozzanatait jól rögzítette Szabó Árpád. Kitűnő arcképet ad Themistoklesről, a lángész, a kalandor, az államférfi prototípusáról; Periklesről, akinek szuggeráló ereje és lángelméje mellett is az volt a tragédiája, hogy olyan demokráciát teremtett, amely az ő vezetése nélkül nem tudott többé a józanság és alkotmány útján maradni; Alkibiadesről, aki zseniális diplomáciai képességei és hadvezéri talentuma ellenére is helyrehozhatatlan kárt okozott. Így — három nemzedéken át — az esésnek itt is be kell következnie. A periklesi Athen sorsa, melynek népét Perikles a múzsák gyönyörével fog-

lalta le. Alkibiadesszel teljesült be. «A spártaiak bevonultak, lerombolták Athen hosszú falait, feloszlatták a delosi szövetség még meglévő maradványát és a város élére harminc tyrannust állítottak...

Igy buktak meg mint Alkibiades példája mutatja a periklési kor legnagyobb ideáljai: az agon, a kalokagathia demokrácia, nagyhatalmi politika és diplomácia. Az ami ezt a kort még bukásában is nagygyá teszi, az erős egy magasabb, platonibb világ felé.» (93).

A könyv maradandó értéke, hogy eleven pillanatsfelvételeket ad Perikles korából.

Kemény Gábor.

Balogh Károly, Római könyv. (I—II. kötet. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 1941. 304+325 old. + 2 térkép.)

Klasszikus tanulmányainkból jólismert Róma képe igazi élménnyé elevenedik Balogh Károly könyvében. A szerző római tartózkodása alkalmából megnyílt lélekkel járta be a történelmi nevezetességű helyeket. Filmszerű elevenséggel mutatja be az antik világvárosnak, az embereknek és életformáknak hagyományoszentelt, ősi vonásait.

A mű tartalmát a következőkben körvonalazhatjuk: Róma épületeinek és fórumainak leírását adja az *Urbs aurea* c. fejezet. Majd a római köz- és magánéletnek zajlását ismerjük meg a *Lüktető élet és a Populusque Romanus* c. fejezetekben. A város környékét és a rómaiak gazdasági életét a termelési és szociális kérdések tükrében szemlélteti a *Harmatos mezők* fejezete. A meglepően színes korrajz és leíró készség egyesül a *Látványosságok* könyve c. fejezetben. Ez a mű legmozgalmasabb része. Bámulatos sokoldalúsággal sorakoztatja fel a szerző az adatokat a gladiatori és cirkuszi versenyek ábrázolására. A klasszikus nyelvek és történelem tanárainak számára az iskolai gyakorlat szempontjából legtöbb hasznos tájékoztatást az utolsó fejezet nyújt: Beszélnek a kövek. Itt u. i. a római képzőművészet és építészet világába enged Balogh Károly bepillantást. Leírásainak érzékelhetőségét nagyban fokozza számos finom kivitelű ábrája és a két várostérkép.

A könyv műfaját tehát nehéz volna meghatározni. Talán hangulati leírásokon nyugvó, kegyeleles csodálattal és rezignált melegséggel rajzolt életképnek nevezhetnők. Így tehát Balogh Károly a római világ művelődéstörténeti keresztmetszetét nyújtja, mégpedig fejlődésének túlérett korszakában. Szemléletes képekben mutatja be a művészetnek hatalmas alkotásait, továbbá a fényűzésnek foszforeszkáló csillogását és ezen keresztül az ókori lelkiületet a maga klasszikus fenségében és emberi fogyatékkosságaiban. Itt-ott talán túlzó részletezéssel és naturális ízzel próbálja elénk állítani ennek a pogány felfogásnak fonákságait, sőt frivol kinövéseit.

A könyv az ókori Róma megismerése szempontjából kiválóan alkalmas a szélesebb olvasóközönség számára is, mert a szerző nem tudáskodó szakszerűséggel, hanem inkább az esszé-író könnyed novellaszerűségével fogalmazta. Így a könyv a népszerű »régiségtan« és a jólszerkesztett ciceróné-útirajz jegyeit egyesíti. Bár lenne ilyen leírásunk az ókori Görögországról is.

A mű artisztikus hangulatát az izlése és bőkezű nyomdai kiállítás nagyban emeli.

Vicsy József.